অধ্যায় ১৩ ঃ পাশ্চাত্য সমালোচনা-২

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য
১৩.২ পৰিচয়
১৩.৩ নব্য সমালোচনা
১৩.৪ আধুনিকতাবাদ
১৩.৫ আধুনিকতবাদত ব্যৱহৃত কেইটামান তাত্ত্বিক দিশ
১৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৩.৭ অধিক জানিবলৈ
১৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
১৩.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- নব্য সমালোচনা শীৰ্ষক আন্দোলনটি সম্পৰ্কে ধাৰণা লাভ কৰিব
- নব্য সমালোচনাৰ ধাৰা সম্পৰ্কে সম্যক আলোচনা কৰিব পাৰিব
- আধুনিকতাবাদ কি আৰু আধুনিকতাবাদী আন্দোলন কি সেই সম্পৰ্কে ধাৰণা কৰিব লাভ
- আধুনিকতাবাদী সাহিত্যৰ বিষয় বৈচিত্ৰ্য সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব
- সমালোচনা সাহিত্যৰ ভিন্ ভিন্ সময়ত সৃষ্টি হোৱা বাদ-বৈচিত্ৰ্যসমূহৰ প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব
- সমালোচনা সাহিত্যৰ সাম্প্ৰতিক কালছোৱাত গঢ় লৈ উঠা কেতবোৰ সাহিত্যতত্ত্ব সম্পৰ্কে কৰা আলোচনা পঢ়িবলৈ পাব।

১৩.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া চতুৰ্থ ষান্মাসিকৰ 'সাহিত্য সমালোচনা' বুনিয়াদী পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তৰ্গত এইটো ত্ৰয়োদশ অধ্যায়। সমালোচনা সাহিত্যৰ এই অধ্যায়টিত আপুনি নব্য সমালোচনাৰ ধাৰণা আৰু আধুনিকতাবাদ সম্পৰ্কীয় ব্যাখ্যা পঢ়িবলৈ পাব। ইয়াৰোপৰি সমালোচনা সাহিত্যৰ ধাৰা আধুনিকতাবাদত ব্যৱহৃত কেতবোৰ তাত্ত্বিক দিশ সম্বন্ধে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব।

এৰিষ্টটলৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সমালোচনা সাহিত্যৰ ন-ন তত্ত্ব তথা সমালোচনা আগবঢ়োৱা সমালোচক-সাহিত্যিকৰ ব্যাখ্যাৰ দ্বাৰা পুষ্ট হৈ প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা সমালোচনা সাহিত্যৰ সম্বন্ধে ইতিমধ্যেই আপুনি অধ্যয়ন কৰি আহিছে। আমাৰ এই অধ্যায়ত বিংশ

শতিকাৰ অর্থাৎ 1920ৰ পৰা 1930ৰ মাজৰ সময়ছোৱাত আমেৰিকাত আৰম্ভ হোৱা নব্য সমালোচনা শীর্ষক সাহিত্য আন্দোলনৰ আলোচনাৰ লগতে তাৰ পৰৱর্তী সময়ৰ সমালোচনা সাহিত্যৰ গতিধাৰা সম্পর্কে অধ্যয়ন কৰিব পাৰি।

১৩.৩ নব্য সমালোচনা

আমেৰিকাত 1920ৰ পৰা 1930ৰ মাজৰ সময়ছোৱাত আৰম্ভ হোৱা নব্য সমালোচনা শীর্ষক সাহিত্য আন্দোলনে পাশ্চাত্যৰ সমালোচনা সাহিত্যলৈ এটি নৱতম ধাৰাৰ আগমন ঘটায়। নব্য সমালোচনা শব্দটোৰ ইংৰাজী প্রতিশব্দ হৈছে New Criticism। এই শব্দটো প্রথমে জোৱেল ই স্পিনগামে ব্যৱহাৰ কৰিছিল আৰু আমেৰিকাৰ জন ক্রো ৰেনচাম নামৰ সমালোচকজনে তেওঁৰ ''The New Criticism' (1941) গ্রন্থ প্রকাশ হোৱাৰ পৰৱর্তী সময়ত সর্বসাধাৰণে এই শব্দটো গ্রহণ কৰে।

বিংশ শতিকাৰ ব্যক্তি বিশেষৰ মাজত জীৱন তথা সমাজ সম্পর্কীয় এক বস্তুমুখী চেতনা গঢ় লৈ উঠিছিল। এনে চিন্তা-চেতনাই সাহিত্য তথা সমালোচনাৰ জগতখনকো প্রভাৱিত নকৰাকৈ থকা নাছিল। সর্বসাধাৰণৰ জীৱনমুখী বাসনা, বস্তুবাদী ভাৱনা, বিজ্ঞানৰ অগ্রগতি, সাহিত্যৰ পটভূমিত গুৰুত্ব প্রদান, প্রশিক্ষণমূলক শিক্ষাৰ প্রতি আকর্ষণ আৰু সৃষ্টিকর্মতকৈ স্রষ্টাৰ প্রতি আৰোপ কৰা গুৰুত্ব আদি বিষয়ে সমসাময়িক সমালোচকসকলক অতীষ্ঠ কৰি তোলাৰ ফলস্বৰূপে সমালোচনা সাহিত্যত এই নতুন বা নব্য সমালোচনাৰ ধাৰাটি সৃষ্টি হয়। এই সমালোচনাই কেৱল আলোচ্য পাঠককে সমালোচনাৰ বাবে মুখ্য ৰূপে বিবেচনা কৰে। তদুপৰি এইবিধ সমালোচনাত অর্থতত্ত্বৰ প্রয়োগ অতি গুৰুত্বপূর্ণ ৰূপে বিবেচিত হৈছে। এই সমালোচনাত সাহিত্যৰ ভিন্ন তত্ত্বৰ প্রভাৱ তথা ধাৰাই সমালোচনা পদ্ধতিটো জটিল কৰি তুলিছে। নব্য বা নতুন সমালোচনাৰ ধাৰাটোৰ প্রধান প্রবক্তাসকল হ'ল— John Crowe Ransom, Allen Tate, W.K. Wimsatt, Cleanth Brooke, R.P. Blackmur, Kenneth Burke আদি।

বিংশ শতিকাৰ এই সময়ছোৱাত গা কৰি উঠা আমেৰিকা আৰু ইংলণ্ডৰ অপ্রীতিকৰ সাহিত্যিক পৰিবেশৰ প্রতি প্রতিবাদ জনাই নতুন সমালোচনা সাহিত্যৰ বাট প্রশস্ত কৰা কবি-সাহিত্যিক তথা সমালোচকসকলক চিত্রকল্পবাদী সাহিত্যিক আৰু মনস্তাত্ত্বিক সমালোচনাৰ সংজ্ঞাকাৰ Richard (ৰিচার্ড)ও সমর্থন জনাইছিল। চিত্রকল্পবাদী কবিতাৰ তাত্ত্বিক দিশলৈ টি. ই. হিউম, এজ্রা পাউণ্ড.আৰু এমীলৱেলৰ অৱদান গুৰুত্বপূর্ণ। ইয়াৰোপৰি এই দিশত এছ. ফ্লিট, হিল্ডা ডুলিটন, টি. এচ. এলিয়ট, ডাব্লিউ. বি. এছ, উইলিয়ামচ, ডি. এইছ, লৰেন্স, ৱলেছ ষ্টীভেনচ, ৰবার্ট ফ্রষ্ট আৰু হার্ট ক্রেনৰ নাম উল্লেখযোগ্য।

টি. ই. হিউমৰ কবিতাত ৰচনা কৌশল আৰু আঙ্গিকৰ যোগেদি পাঠ্যৰ গভীৰতা প্রতিভাত হৈ উঠিছিল। তদুপৰি তেওঁ ৰচনা চিত্রকল্পক সৃষ্টি কর্মৰ সাৰবস্তু বা উৎস ৰূপে বিবেচনা কৰিছিল। ঠিক তেনেদৰে পাঠ্যৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰাৰ সমান্তৰালভাৱে

স্রষ্টাৰ বিপৰীতে পাঠৰ কলা-কৌশল আৰু আঙ্গিক ৰচনাক প্ৰাধান্য কৰি এজ্ৰা পাউণ্ডে ৰচনা কৰা কবিতাই চিত্ৰকল্পবাদী কবিতাক আৰু অধিক জটিল ৰূপ প্ৰদান কৰিছিল।

শব্দৰ মায়াজালেৰে মানুহক মোহিত কৰা কবি টি. এচ. এলিয়ট এগৰাকী বস্তুনিষ্ঠ সমালোচক। তেওঁ মন্তব্য কৰিছে যে কবিতাত ব্যক্তিগত কল্পনাই স্থান লাভ কৰা উচিত নহয়। নব্য সমালোচনাৰ ধাৰাটোত সমৰ্থন আগবঢ়োৱা এই গৰাকী সমালোচক তথা চিত্ৰকল্পবাদী কবিয়ে স্বয়ংক্ৰিয়তাৰ প্ৰতি গুৰুত্ব আৰোপ কৰাৰ সমান্তৰালতৈ সমালোচনাৰ নন্দনতাত্ত্বিক আৰু দাৰ্শনিক মানদণ্ডৰ প্ৰতিও দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিছিল।

অন্যান্য নব্য সমালোচকৰ দৰেই ৰিছার্ডেও পাঠৰ শুদ্ধ বিশ্লেষণত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে। নব্য সমালোচকসকলৰ মতে সৃষ্টিকৰ্মসমূহ একো একোবিধ স্বয়ংক্ৰিয় তথা স্বয়ংসম্পূৰ্ণ কলা। সেয়েহে অন্য দিশতকৈ কেৱল মাত্ৰ পাঠত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে। তদুপৰি এই ক্ষেত্ৰত অৰ্থতত্ত্বৰ প্ৰয়োগো মন কৰিবলগীয়া। এনে সমালোচনাত সমালোচকে স্রষ্টাৰ জীৱনপঞ্জী, সামাজিক, ৰাজনৈতিক অৱস্থাৰ বিষয়ে জ্ঞান আহৰণ কৰি আলোচনা কৰা ৰীতি পৰিত্যাগ কৰি তাৰ পৰিবৰ্তে বিষয় তথা পাঠাৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণ তথা গুণাগুণ নিৰ্ণয়ত গুৰুত্ব দিয়া উচিত। পাঠ্যৰ প্ৰতি সম্পূৰ্ণ নিৰপেক্ষতা অৱলম্বন আৰু পাঠৰ যি বৰ্ণিত বিষয় তাকে ভিত্তি কৰি সৃষ্টিকৰ্মৰাজিৰ অধ্যয়ন আৰু মূল্যায়ন কৰিব লাগে। কবিতাৰ আঙ্গিকৰ উপাদানসমূহ সম্পৰ্কে সাহিত্যতত্ত্বৰ নিৰ্ধাৰিত ধাৰাৰ গণ্ডীৰ পৰা মুক্ত হৈ সমালোচকে বিশ্লেষণ কৰি তাৰ মূল্যাংকন কৰিব লাগে।

মুঠতে নব্য সমালোচনাত সমালোচক গৰাকী সমসাময়িক বাস্তৱ প্ৰসঙ্গ আৰু সৃষ্টিকৰ্মৰ সাহিত্যিক গৰাকীৰ জীৱনী প্ৰসঙ্গৰ পৰা যথেষ্ট দূৰৈত অৱস্থান কৰে। ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে তেওঁ সৃষ্টিকৰ্মৰ সূক্ষ্ম বিশ্লেষণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত আগ্ৰহী হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। সমালোচনাৰ এই নৱতম পথটোৰ সমালোচকসকলে সাহিত্যৰ ভিন্ন আঙ্গিক তথা ৰচনা কৌশল সম্পৰ্কীয় উপাদানৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক ব্যাখ্যা কৰি এই ধৰণৰ উপাদানৰ (যেনেঃ শব্দৰ অৰ্থ, প্ৰতীক, ৰূপক আদি) পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰে। এই সমালোচনা সাহিত্যৰ এটা উল্লেখনীয় দিশ হ'ল যে সমালোচকসকলৰ বাবে সাহিত্য কৰ্মসমূহ কাহিনী, চৰিত্ৰ আদি হোৱাৰ বিপৰীতে সেইসমূহক শব্দ, প্ৰতীক আৰু চিত্ৰকল্প ৰূপে লৈহে বিশ্লেষণ আৰম্ভ কৰে। প্ৰকৃতাৰ্থত ক'ব পাৰি যে নব্য সমালোচনাত মুখ্যতঃ পাঠ আৰু পাঠৰ শব্দক মূল উৎস ৰূপে বিবেচনা কৰি অধ্যয়ন, বিশ্লেষণ আৰু গুণাগুণ আগবঢ়োৱা পৰিলক্ষিত হয়।

১৩.৪ আধুনিকতাবাদ

আধুনিক শব্দটো কালগতভাৱে পৰিবৰ্তনশীল অৰ্থৰ বাহক। মানৱ সভ্যতাৰ প্ৰতিটো অগ্ৰগামী খোজেই আধুনিক। ই মানুহৰ চিৰ গতিশীল জীৱনৰ নতুন নতুন ৰূপ মাথোন। কালগতভাৱে সমকালীন হ'লেও নতুন পৰিৱৰ্তন নঘটিলে কোনো বিষয়কে আধুনিক বুলি ক'ব নোৱাৰি। সেয়েহে ক'ব পাৰি নতুন বিষয়ৰ সংযোজনেই হ'ব আধুনিক।

বিংশ শতিকাৰ প্ৰথম দশকৰ পৰা ষষ্ঠ দশকলৈকে ইউৰোপত সাহিত্য-শিল্পত আধুনিকতাবাদৰ জন্ম আৰু বিকাশ ঘটে। আধুনিকতাবাদ শিল্প আৰু সাহিত্যৰ দিশত পৰিবৰ্তনৰ জোৱাৰ অনা এটি আন্দোলন। ই মানৱ জীৱনৰ সৈতে কেৱল বাহ্যিকভাৱে জড়িত নহয়। ইয়াৰ সৈতে মানুহৰ জীৱন সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগীৰ কথা, জীৱনবোধৰ বিষয় জড়িত হৈ আছে। ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ লক্ষ্য আছিল জীৱন সম্পৰ্কীয় উৎস আৰু মহৎ ভাৱৰ প্ৰতিষ্ঠা। ৰমন্যাসিক সাহিত্যৰ লক্ষ্য হ'ল ব্যক্তি জীৱনৰ ভাব-কল্পনাৰ প্ৰকাশৰ স্বতন্ত্ৰতা প্ৰতিষ্ঠা। এই দুয়ো শ্ৰেণীৰ সাহিত্যৰে জীৱনৰ সামগ্ৰিকতা, আধ্যাত্মিক আৰু নৈতিক মূল্যবোধৰ ওপৰত বিশ্বাস আছিল। কিন্তু আধুনিকতাবাদৰ মাজত এনেবোৰ বিশ্বাসৰ প্ৰতি অনাস্থা, জীৱনৰ প্ৰতি সংশয়, অনিশ্চয়তা আৰু হতাশা আদি প্ৰতিষ্ঠিত হয়। জীৱন সম্পৰ্কীয় এই ধৰণৰ দৃষ্টিভংগীয়েই আধুনিকতাবাদ। ঊনবিংশ শতিকাত বিজ্ঞানৰ অগ্ৰগতি, মানুহৰ অবচেতন মনৰ বিশ্লেষণ, ঈশ্বৰৰ প্ৰতি সন্দেহ তথা অনাস্থা আদি ঘটনাই পশ্চিমৰ মানুহৰ মনত গঢ়ি তোলা সংশয়, অবিশ্বাস, হতাশা আৰু অনিশ্চয়তা আদি নেতিবাচক দিশসমূহে জীৱন সম্পৰ্কীয় ধাৰণাৰ পৰিবৰ্তন ঘটায়। এই ধৰণৰ পৰিৱৰ্তিত দৃষ্টিভঙ্গীৰেই প্ৰকাশ হ'ল আধুনিকতাবাদ। বাস্তৱবাদ, প্ৰকৃতিবাদ, প্ৰতীকবাদ, প্ৰতীতিবাদ আৰু অভিব্যক্তিবাদ আদিৰ মাজেদি আগুৱাই অহা চিন্তা-চেতনাই প্ৰথম মহাযুদ্ধৰ সময়ৰ পৰা আধুনিকতাবাদৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

আধুনিকতাবাদৰ টোৱে মহৎ ভাৱ-চিন্তা, আদৰ্শ, সৌন্দৰ্যবোধৰ পৰিৱৰ্তে মানুহৰ অন্তৰ্জগতৰ একান্ত ব্যক্তিনিষ্ঠ দ্বন্দ্ব, সাংঘাত, ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়া আদি সাহিত্য-শিল্পৰ আধাৰ হৈ পৰিল। ৰীতি, ভাৱ আৰু বিষয় এই তিনিও দিশত আধুনিকতাবাদৰ প্ৰকাশ পৰিলক্ষিত হ'বলৈ ধৰে। সেয়েহে আধুনিকতাবাদৰ বিষয়ে এনেদৰেও ক'ব পাৰি যে ই এক বিশিষ্ট ৰাজনৈতিক, সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু বৌদ্ধিক আৱেষ্টনিত গঢ় লৈ উঠা জীৱনবোধৰ দ্বাৰা পৰিলক্ষিত সাহিত্য আৰু শিল্পত ঘটা এটি আন্দোলন। মানৱ মনৰ সৈতে একান্তভাৱে জড়িত আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে ঐতিহ্যৰ পৰিৱৰ্তে নতুন পথৰ সন্ধান কৰা দৃষ্টিগোচৰ হয়। আধুনিক শব্দটোৱে যিদৰে পৰিবৰ্তনৰ প্ৰতিটো খোজকে প্ৰতিনিধিত্ব কৰে; ঠিক সেইদৰে এই আন্দোলনেও জীৱন সম্পৰ্কীয় কেতবোৰ মৌলিক প্ৰশ্নৰ সন্ধান ন-ন ৰূপত প্ৰতি পলে, প্ৰতিদিনে কৰি আহিছে আৰু ভবিষ্যতেও কৰি থাকিব বুলি ক'লেও অত্যুক্তি কৰা নহ'ব।

প্ৰথম মহাসমৰৰ পৰৱৰ্তী সময় অৰ্থাৎ 1922 চনটোক আধুনিকতাবাদৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বৰ্ষ ৰূপে আখ্যা দিব পাৰি। মহাসমৰে কঢ়িয়াই অনা ধ্বংস, দুৰ্যোগ, যান্ত্ৰণাময় পৰিবেশে মানুহৰ মন-মগজু আন্দোলিত কৰি তুলিছিল। সামাজিক পৰিবেশে সাহিত্যিকসকলকো প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল। তাৰেই ফলস্বৰূপে সাহিত্যৰ ন-ন চিন্তা-চৰ্চা আৰু অনুসন্ধানৰ ভেঁটিত আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে গা কৰি উঠে। মহাসমৰৰ পৰৱৰ্তী কালত অৰ্থনৈতিক দুৰ্যোগৰ ফলত সমাজৰ শ্ৰমিক তথা বনুৱা শ্ৰেণীৰ মাজত সচেতনতা জাগি উঠে আৰু তেওঁলোকে এক বিদ্ৰোহী ভাবনাৰে আত্ম-অধিকাৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে আহ্বান জনোৱাৰ ফলত সমাজত নব্য সামাজিক আন্দোলন সৃষ্টি হয়। সমালোচক আনন্দ বৰমুদৈয়ে কৈছে 'আধুনিকতাবাদৰ এটা প্ৰধান

বৈশিষ্ট্য হ'ল অগ্রগামী সৈনিক প্রপঞ্চ (avantegarde)। এই সামৰিক ৰূপকৰ অর্থ হ'ল এটা সৰু আত্মসচেতন শিল্প-সাহিত্যিকৰ দল যি সদায় নতুন সৃষ্টি কৰিবলৈ যত্নপৰ। অৱহেলিত আৰু কেতিয়াবা নিষিদ্ধ বিষয়বস্তু লৈয়ো তেওঁলোকে নিত্য নতুন শিল্পৰূপ আৰু আংগিক সৃষ্টি কৰিবলৈ যায়। তেওঁলোকে নিজকে প্রতিষ্ঠিত সমাজ ব্যৱস্থাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন বুলি অনুভৰ কৰে আৰু নিজৰ স্বাতন্ত্র্য ঘোষণা কৰে। পাঠকৰ বুর্জোৱা সংস্কৃতিৰ পৰা আহৃত অনুভুতিৰ সূক্ষ্মতাক তেওঁলোকে আঘাত কৰিবলৈ বিচাৰে।' উল্লেখযোগ্য যে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে কেৱল সাহিত্যৰ দিশতে নহয়, সঙ্গীত আৰু চিত্রকলাৰ জগতখনতো আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছিল। পশ্চিমীয়া সমাজ জীৱনৰ ধর্মীয় গ্রন্থ বাইবেল আৰু গীর্জাৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম আছিল। কিন্তু 1848ৰ বিপ্লৱ ব্যর্থ পৰিবেশ আৰু 1848 ৰ পৰা 1870 চনৰ মাজৰ সময়ছোৱাত ইউৰোপ আৰু ইংলণ্ডৰ পৰিৱর্তিত পৰিবেশ আৰু চিন্তা-আদর্শই সমাজ তথা জাতীয় জীৱনলৈ আমূল পৰিবর্তনৰ ঢৌ নমাই আনে। এই পৰিৱর্তনে মানুহৰ দৃষ্টিভঙ্গী, বিশ্বাস আৰু মূল্যবোধৰ দিশতো পৰিৱর্তন সাধন কৰিলে। এই পৰিৱর্তনে ক্রমান্বয়ে মানুহৰ দৃষ্টিভঙ্গী আৰু মূল্যবোধৰ দিশত যিদৰে পৰিৱর্তন সাধিলে; সেই সময়ৰ বিজ্ঞানীসকলৰ ন-ন তথ্যই এই দিশত আৰু অধিক অৰিহণা যোগালে। ফলস্বৰূপে মানুহে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব সম্পর্কেও সন্দেহ ব্যক্ত কৰিবলৈ ধৰিলে। 'ঈশ্বৰৰ মৃত্যু হ'ল' বুলি প্রকাশ কৰি নীৎসে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্বৰ প্রতি সন্দেহ প্রকাশ কৰিছে। ইয়াৰোপৰি শোষক-শাসকৰ অর্থাৎ শ্রমিকসকলে নিজৰ প্রাপ্য আৰু স্থান-মর্যাদাৰ প্রতি সচেতনতা প্রকাশ কৰি আৰম্ভ কৰা বিদ্রোহৰ মাজেদি কার্ল মার্ক্সৰ মার্ক্সীয় চিন্তা-চেতনাই জন্ম লাভ কৰিছে। এই ধৰণৰ ন-ন দৃষ্টিভঙ্গী আৰু তত্ত্বই আধুনিকতাবাদী আন্দোলনক সবল আৰু পৰিপুষ্ট কৰি তোলে।

মুঠতে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে মানুহৰ দুখজর্জৰ জীৱন আৰু জগত সম্পর্কীয় দ্বন্দ্বাত্মক বিষয়খিনিক প্রতিনিধিত্ব কৰা এটা অতি সৃষ্টিশীল যুগৰ অধিকাৰী। এই সময়ত ৰচিত সাহিত্যসম্ভাৰে ভাগৰান সম্পর্কে সন্দেহ ব্যক্ত কৰি জগতৰ বাস্তৱ ৰূপ প্রকাশৰ প্রতি আগ্রহী। প্রতীক, চিত্রকল্প আৰু বহু অর্থ বহনকাৰী শব্দযুক্ত অস্পষ্ট ভাষা প্রয়োগৰে অন্তর্জগতখনক ৰচনাৰ মাজত তুলি ধৰে। কালচেতনাৰ পার্থক্যবিহীন প্রয়োগ অর্থাৎ অতীত, বর্তমান আৰু ভৱিষ্যতৰ পার্থক্য ৰক্ষা নকৰি বেছিভাগ সময় মানসিক জগতখনৰ বর্ণনা তুলি ধৰাই এই সময়ৰ সাহিত্যৰ প্রধান বৈশিষ্ট্য। এই ধৰণৰ লক্ষণ বা বৈশিষ্ট্য ৰক্ষিত নোহোৱা সাহিত্যসমূহ যদিও এই সময়ছোৱাত ৰচিত হৈছে তথাপি কিন্তু সিৰোৰক আধুনিকতাবাদী সাহিত্যৰ গণ্ডীৰ মাজলৈ অনা নহয়।

আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে কালৰ সোঁতত যথেষ্ট তত্ত্ব আৰু মতবাদৰ দ্বাৰা প্রভাৱান্বিত হৈ পৰিপুষ্ট হৈছে। নির্জনতা আৰু নিঃসঙ্গতাই গ্রাস কৰিবলৈ ধৰা বিংশ শতিকাৰ মহাসমৰৰ পৰৱর্তী সময়ৰ সমাজখনৰ মানুহবোৰৰ মনত কেৱল অনীহা, সংশয়, অনাস্থাই স্থান লাভ কৰিছিল। এই সকলোবোৰৰ উর্ধ্বত গৈ এদল সাহিত্যিকে ন-ন পথৰ অনুসন্ধানত ন-ন চিন্তা চর্চাৰে কেতবোৰ বিশেষ তত্ত্ব আৰু মত দাঙি ধৰিছে। সেই তত্ত্ববোৰ যেনে— জেইমচ ফ্রেজাৰৰ

আধুনিক নৃতত্ত্ব, ডাৰউইনৰ জীৱৰ ক্ৰমবিৱৰ্তনবাদ, ফ্ৰয়ডৰ উদ্দেশ্যবাদ, নাৰীবাদী আন্দোলন, মাৰ্ক্সৰ দ্বন্দ্বাত্মক বস্তুবাদ, কাণ্ট-হেগেলৰ দৰ্শন আৰু নতুন নাৰীৰ চেতনাভিত্তিক মতবাদ তথা তত্ত্বই আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ ভেঁটি সুপ্ৰতিষ্ঠিত কৰে।

পশ্চিমীয়া সমাজত ধৰ্ম গ্ৰন্থ বাইবেল আৰু ধৰ্মীয় অনুষ্ঠান গীৰ্জাৰ যথেষ্ট গুৰুত্ব বিদ্যামান। কিন্তু সমসাময়িক সময়ৰ আধুনিক নৃতত্ত্বৰ বিকাশে ধৰ্মীয় চেতনাত প্ৰচণ্ড কুঠাৰাঘাত কৰিলে। 1890ৰ পৰা 1915 চনলৈকে প্ৰকাশ পোৱা সৰ্বমুঠ 12টা খণ্ডত জেইমচ্ ফ্ৰেজাৰৰ 'দ্য গল্ডেন বাও' শীৰ্ষক গ্ৰন্থৰ যাদুবিদ্যা, ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানৰ মাজৰ যোগসূত্ৰৰ মাজেদি বিজ্ঞানৰ যি প্ৰগতি সম্পৰ্কে প্ৰকাশ কৰিছে; সেই আলোচনাই আধুনিকতাবাদী লেখকসকলক যথেষ্ট প্ৰভাৱান্বিত কৰিলে। ফলত তেওঁলোকৰ জীৱন, ধৰ্ম আৰু নৈতিকতাৰ প্ৰতি প্ৰশ্ন উদয় হয়। ফ্ৰেজাৰৰ এই গ্ৰন্থখনে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ পটভূমি প্ৰতিষ্ঠাত বহুমূলীয়া বৰঙণি যোগায়। ছালৰ্চ ৰবাৰ্ট ডাৰউইনৰ 1859 চনত প্ৰকাশিত 'The Origin of Species' শীৰ্ষক জীৱৰ উৎপত্তি ব্যাখ্যা বিষয়ক গ্ৰন্থখনে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ পটভূমি ৰচনাত বহুমূলীয়া অৱদান আগবঢ়ায়। তেওঁ জীৱৰ ক্ৰমবিৱৰ্তনৰ সূত্ৰ প্ৰকাশ কৰি মানুহৰ মনত থিতাপি লৈ থকা অতীত-ভৱিষ্যতৰ ধাৰণাটোত খাম-খেয়ালিৰ সৃষ্টি কৰে। তেওঁ এই সূত্ৰই ঈশ্বৰৰ প্ৰতি থকা বিশ্বাসতো প্ৰশ্ন তুলিলে। মধ্যযুগৰ চিন্তা-চেতনাৰ ভেঁটি ওফৰাই ডাৰউইনৰ জৈৱ ক্ৰমবিৱৰ্তনৰ সূত্ৰই প্ৰকৃতি আৰু জীৱ সম্পৰ্কে আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ অৱতাৰণা কৰাৰ সমান্তৰালভাৱে ভগৱানৰ অস্তিত্বৰ প্ৰতিও আঙুলি টোৱালে। পৰৱৰ্তী সময়ত বিংশ শতিকাত বিজ্ঞানী এলবাৰ্ট আইনষ্টাইনৰ আপেক্ষিকতাবাদ তত্ত্বই প্ৰকাশ কৰে যে সকলো দৰ্শনে ব্যক্তিমূলক। ব্যক্তি নিৰপেক্ষ দৰ্শন অৰ্থহীন আৰু অসম্ভৱ। এইগৰাকী বিজ্ঞানীৰ এনে মন্তব্যই এই ধৰণৰে চিন্তা কৰা এচাম বিজ্ঞানী তথা চিন্তাবিদৰ চিন্তা-চেতনাক উদ্‌গনি যোগালে। ফলত শক্তিকণা তত্ত্ব, অনিশ্চয়তা তত্ত্ব আদি শীৰ্ষক জীৱন আৰু নৈতিকতা সম্পৰ্কীয় ন-ন প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱনা সূচক চেতনা গা কৰি উঠে।

পদাৰ্থবিজ্ঞানী কাৰ্ল মাৰ্ক্সৰ পদাৰ্থ বিজ্ঞানৰ তত্ত্ব আৰু হেগেলীয়ৰ দৰ্শনৰ তত্ত্বৰ ভিত্তিত সমাজ জীৱনৰ আলোচনা আৰু সমাজ পৰিৱৰ্তনৰ বাবে ন-ন অনুসন্ধানৰ যোগেদি তেওঁলোকে নিৰ্দেশাত্মক সূত্ৰ আৰু দ্বন্দ্বাত্মক সূত্ৰৰ অৱতাৰণা কৰিলে। এই সূত্ৰই নব্য-শ্ৰেণীৰ-সাম্প্ৰদায়িক চেতনা জগাই তোলে এই নব্য শ্ৰেণী-সাম্প্ৰদায়িক চেতনাই ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক স্থিতিৰ বিপৰীতে সমাজকেন্দ্ৰিক বিচাৰত আগ্ৰহী মাৰ্ক্সৰ এই নৱতম চেতনাই অৰ্থনৈতিক মৰ্যাদাৰে মানুহৰ অৱস্থা সম্পৰ্কে বিশ্লেষণ কৰে।

এগৰাকী প্ৰখ্যাত মনোবিজ্ঞানী চিগমাণ্ড ফ্ৰয়ডে তেওঁৰ উদ্দেশ্যবাদ সূত্ৰত প্ৰকাশ কৰিছে যে মানুহৰ ক্ৰিয়া আৰু আচৰণক উদ্দেশ্য প্ৰদান কৰা শক্তি বা অভিব্যঞ্জনাসমূহ সম্পৰ্কে মানুহে নিজে জ্ঞাত নহ'বও পাৰে। তেওঁ ইয়াকো আঙুলিয়াই দিছে যে মানুহৰ মানসিক কাৰ্য-কলাপসমূহৰ ইদ (id), ইগ (ego) আৰু চুপাৰ ইগ' (super ego)ৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। ইয়াৰোপৰি তেওঁ সপোন বিশ্লেষণৰ আধাৰত মানুহৰ মনত লুকাই থকা যৌন

বাসনা সম্পর্কেও ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে। তদুপৰি পুত্ৰৰ প্ৰতি মাতৃৰ স্নেহ-বাসনা আৰু কন্যাৰ প্ৰতি পিতৃৰ বাসনা সুপ্ত অৱস্থাত অৱদমিত ৰূপত থাকে তাকো প্ৰকাশ কৰিছে। ফ্ৰয়ডে এই ধৰণৰ ব্যাখ্যাক 'ইডিপাচ' ধাৰা বুলি অভিহিত কৰা হৈছে। সাহিত্যত এই ধৰণৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱা ফ্ৰয়ডেই প্ৰথম ব্যক্তি। এই গৰাকী মনোবিজ্ঞানীৰ এই ধৰণৰ মনো বিশ্লেষণে আধুনিক সাহিত্যত বিশেষভাৱে প্ৰভাৱ পেলোৱা লগতে চেতন মনতকৈ অৱচেতন মনৰ ব্যাখ্যাৰ প্ৰতি মানুহৰ আগ্ৰহ বৃদ্ধি হ'বলৈ ধৰিলে।

পশ্চিমীয়া দাৰ্শনিক তথা বুদ্ধিজীৱী ফ্ৰেডেৰিক নীৎসে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ ভেঁটি নিৰ্মাণত ঈশ্বৰৰ মৃত্যু হৈছে বুলি উল্লেখ কৰি ভগৱানৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কে সন্দেহ অৱতাৰণ কৰি অৰিহণা যোগাইছে।

বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণি সময়চোৱাত গা কৰি উঠা নিৰাশাবাদী চৰিত্ৰৰ প্ৰতিনিধিত্বৰে প্ৰকৃতিবাদী (Naturalism) আন্দোলন আৰু ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য বাস্তৱ সমাজখনৰ বিপৰীতে ব্যক্তি মনত সঞ্চিত হৈ থকা সত্যৰ প্ৰতীকপুঞ্জিক বৰ্ণনা কৰা সাহিত্যিকসকলে গঢ় দিয়া প্ৰতীকবাদী (Symbolism) আন্দোলনৰ অৱদানেও আধুনিকতাবাদী আন্দোলনক অধিক সমৃদ্ধ কৰি তুলিলে। বাস্তৱবাদ, প্ৰকৃতিবাদ আৰু বৈজ্ঞানিক যুক্তিবাদৰ প্ৰতিবাদ স্বৰূপে ফ্ৰান্সত ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষৰ কালছোৱাত গা কৰি উঠা প্ৰতীকবাদী আন্দোলনৰ মূখ্য প্ৰবক্তা আছিল বডোলেয়াৰ। আধুনিকতাবাদী আন্দোলনত অৰিহণা যোগোৱা আন বেহুকেইটা তত্ত্ব হ'ল অধিবাস্তৱবাদ (Surrealism), প্ৰতীতিবাদ (Impressionism), ফবিজিম (Fobism), কিউবিজিম (Cubism), ভৱিষ্যবাদী আন্দোলন (Futurist Movement), অভিব্যক্তিবাদ (Expressionism) উল্লেখযোগ্য।

চিগমণ্ড ফ্ৰয়ডৰ তত্ত্বৰ আধাৰত মগ্ন চৈতন্যৰ ধাৰণা প্ৰকাশ পায়। এই মগ্ন চৈতন্য অৰ্থাৎ মানৱ মনত সঞ্চিত হৈ থকা ভাববাশিৰ প্ৰকাশ কৰা পদ্ধতিটোক অধিবাস্তৱবাদ বুলি অভিহিত কৰা হয়। এই ধৰণৰ সাহিত্যত প্ৰকৃত বাস্তৱ প্ৰকাশৰ বাবে চেতনাত মগ্ন অৰ্থাৎ অৱচেতন মনত নিহিত ভাববাশিক প্ৰকাশ কৰিব লাগিব। ব্যহ্যিক সৌন্দৰ্যই শিল্পী-সাহিত্যিকৰ মনত বিস্তাৰ কৰা প্ৰভাৱ তথা চাপকে প্ৰতীতিবাদ বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে। স্পষ্টতা আৰু প্ৰাৱল্য প্ৰকাশৰ বাবে পৰম্পৰাৰ বিপৰীতে যোৱাৰ ধাৰণাৰ ভিত্তিতে ফবিজিমৰ প্ৰতিষ্ঠা হয়। মৌলিকতা আৰু ঐতিহ্যৰ উৰ্দ্ধত যোৱাৰ বাসনাত সৃষ্টি হোৱা সাহিত্যৰাজিয়ে ভৱিষ্যবাদী আন্দোলনৰ ধাৰাটো গঢ় দিয়ে। আইনষ্টাইনৰ আপেক্ষিকতাবাদৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈ কোনো বস্তু বা বিষয়ৰ সম্ভাৱনীয় তথা অন্তৰ ৰূপক তুলি ধৰাৰ প্ৰয়াসত কিউবিজিম' শীৰ্ষক আন্দোলনৰ ভেঁটি গঢ় লৈ উঠে। অন্তৰৰ অভিজ্ঞতা তথা ভাববাশিক বাধাহীনভাৱে প্ৰকাশ কৰা সাহিত্যিক শ্ৰেণীটোৱে অভিব্যক্তিবাদী আন্দোলনৰ জন্ম দিছিল। আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ দিশত অৰিহণা আগবঢ়োৱা দাদাবাদ শীৰ্ষক আন্দোলনৰ প্ৰতিনিধিসকলে কবিৰ অনিয়ন্ত্ৰিত বিশৃংখল মানসিক ভাববাশি তথা চিন্তাক কাব্যিক আয়তন প্ৰদান কৰিছিল।

তদুপৰি আধুনিকতাবাদৰ দিশত বিশেষ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল ৰাল্টাৰ পেটাৰ,

বডোলেয়াৰ আদি সাহিত্যিকে গঢ় দিয়া কলা-কৈৱল্যবাদী আন্দোলনৰ ধাৰাটিয়ে। জীৱনৰ অর্থহীনতা আৰু নৈৰাশ্যক এই সাহিত্যিক আন্দোলনৰ প্রতিনিধিসকলে কলাৰ মাধ্যমেদি অনুসন্ধান কৰাৰ এক মনস্তাত্ত্বিক প্রয়াস বুলি উল্লেখ কৰিব পাৰি।

প্রথম মহাসমৰে সৃষ্টি কৰা বিভীষিকাই মানুহক যি হতাশা, সংশয় আৰু মানৱীয় মূল্যবোধৰ পতনৰ চিত্র দেখুৱালে তাৰেই ফলস্বৰূপে মানুহৰ নিজৰ জীৱন তথা অস্তিত্ব সম্পর্কে সন্দেহৰ অৱতাৰণা কৰিলে। মানুহৰ মনত উদয় হোৱা অস্তিত্বৰ সংকট সম্পর্কীয় ধাৰণাৰ আধাৰতে সাহিত্যত অস্তিত্ববাদী ধাৰণাৰ বিকাশ ঘটে। জাঁ পল ছার্ত্রে আৰু আলবেয়াৰ কেম্যুয়ে অস্তিত্ববাদী তত্ত্ব সম্পর্কে প্রকাশ কৰিছিল। জন অৰণ্যত বসবাস কৰা স্বত্বেও মানুহ নিঃসঙ্গ আৰু সমাজত বসবাস কৰা প্রতিজন ব্যক্তিয়েই প্রত্যেকৰ পৰা বিচ্ছিন্ন। নিঃসঙ্গতা আৰু অস্তিত্ব সম্পর্কীয় ধাৰণাৰ আধাৰত অস্তিত্ববাদী সাহিত্যৰ সৃষ্টি হয়।

সমাজত নাৰীৰ অধিকাৰ, সমতা, মর্যাদা, স্থান প্রতিষ্ঠাৰ নিমিত্তে সামাজিক, সাংস্কৃতিক আন্দোলনেই নাৰীবাদ। এই নাৰীবাদী আন্দোলনৰ গুৰুত্ব আধুনিকতাবাদৰ বাবে এটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ দিশ। তত্ত্ব ৰূপে নাৰীবাদৰ আৰম্ভ হৈছিল সত্তৰৰ দশকত। উল্লেখযোগ্য যে মেৰী ৱুলষ্টনক্রাফ্টৰ, জন ল'ক, ডেকার্ট আদিয়ে নাৰীৰ বাবে মত আগবঢ়াইছিল। নাৰীৰ অধিকাৰ সম্পর্কে পুৰুষ লেখকেহে মত আগবঢ়াইছিল। ১৯৭২ চনত মেৰী ৱুলষ্টনক্রাফ্টৰ দ্বাৰা প্রকাশিত "A Vindication of the Rights of Women' গ্রন্থই নাৰীসকলক নিজৰ স্থান সম্পর্কে সচেতন কৰি তুলিছিল। ভার্জিনিয়া উল্ফ আৰু চিমন দা-বুভে নামৰ কুৰি শতিকাৰ দার্শনিক তথা লেখিকাৰ মাধ্যমেদিয়ে নাৰীবাদে তত্ত্ব ৰূপে বিকাশ লাভ কৰিলে। ইয়াৰোপৰি বার্ণার্ড শ্ব আৰু ইবচেনৰ সাহিত্যই নাৰীবাদী ধাৰণাটো অধিক সমৃদ্ধ কৰি তুলিছিল। জর্জ বার্ণার্ড শ্বই তেওঁৰ নাট্যকর্মৰ যোগেদি নাৰী চৰিত্রসমূহক পৰম্পৰাগত ধাৰণাৰ বান্ধোনৰ পৰা মুক্ত কৰি দেখুৱাইছিল। নৰৱেৰ হেন্ৰিক ইবচেনে তেওঁৰ নাট্যকর্মৰাজিৰ মাজেদি সামাজিক আৰু মনস্তাত্ত্বিক সমস্যাৰ ন-ন বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱাৰ সমান্তৰালকৈ নাৰী-পুৰুষৰ সম্পর্কৰ বিষয়টোকো বৈপ্লৱিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে ব্যাখ্যা কৰিছিল। এই দুয়োজন লেখকে বিশ্বাস কৰিছিল যে নাৰী মুক্তিৰ আধাৰত নিহিত এক প্রকৃত সত্য হ'ল নাৰীসুলভ কমনীয়তা আৰু পৰম্পৰাগত লজ্জাৱতীৰ আদর্শ পৰিত্যাগ কৰিব লাগিব।

আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ এই আলোচনাৰ অন্তত এটা কথা প্রতীয়মান হয় যে আধুনিকতাবাদ হ'ল এক সাহিত্যিক আন্দোলন। এইবিধ আন্দোলনত সময়ে সময়ে ভিন্ন ধৰণৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক, বৈজ্ঞানিক, দার্শনিক আৰু মনোঃবিশ্লেষণধর্মী তত্ত্ব আৰু দৃষ্টিভঙ্গীয়ে অৰিহণা যোগাই আহিছে। ফলত সাহিত্যৰ পথাৰখনত যথেষ্ট সমৃদ্ধিশালী আৰু প্রতিষ্ঠিত আন্দোলন ৰূপে আলোড়ন সৃষ্টি কৰাৰ ক্ষেত্রত সার্থকতা লাভ কৰিছে। আধুনিকতাৰ সমাপ্তি বুলি ক'তো ৰেখা টানিব পৰা নাযায়। আজি যিটো আধুনিক; সি ভৱিষ্যতেও আধুনিক হৈয়ে থাকিব। শেষত সাহিত্য সমালোচক নগেন শইকীয়াৰ ভাষাৰে আধুনিকতাবাদ সম্পর্কে ব্যাখ্যা আগবঢ়াই আলোচনাৰ মুখনি মাৰিবলৈ প্রয়াস কৰিছো।—

'এক বিশিষ্ট ৰাজনৈতিক-অর্থনৈতিক-সামাজিক আৰু বৌদ্ধিক পৰিমণ্ডলত গঢ় লৈ উঠা এটা জীৱন-বোধৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্রিত শিল্প-সাহিত্যত ঘটা আন্দোলন।'

১৩.৫ আধুনিকতাবাদত ব্যৱহৃত কেইটামান তাত্ত্বিক দিশ

আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ বিষয়ে ইয়াৰ আগৰ শাখাত আলোচনা কৰি আহিছো। ইতিমধ্যে আধুনিকতা সম্পর্কে এটি ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিছো। সাহিত্যত বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন ধৰণৰ দৃষ্টিভঙ্গী, ধাৰা আৰু সাহিত্য তত্ত্বই বিকাশ আৰু পৰিপুষ্ট লাভ কৰি আহিছে। এনেদৰে সময়ে সময়ে আধুনিকতাবাদত ব্যৱহৃত অথবা প্রয়োগ হোৱা সাহিত্যিক তত্ত্ব সম্পর্কে এটি আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল।

১¼ ভৱিষ্যৎবাদ ঃ ভৱিষ্যৎবাদ প্রকৃততে শিল্পকলাৰ সৈতে ওতঃপ্রোতভাৱে জড়িত। ১৯০৯ চনত ইটালীয় কবি Filippo Tommaso Merinetti ৰ দ্বাৰা প্রতিষ্ঠা লাভ কৰা এই তত্ত্বটিয়ে শিল্পৰ পৰা সাহিত্যৰ জগতখনলৈ বিস্তৃতি লাভ কৰে। শব্দৰ স্বাধীনতাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা এইবিধ তত্ত্বই গদ্য আৰু নাটকৰ ওপৰত প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল।

২¼ অভিব্যক্তিবাদ ঃ প্রথম মহাসমৰৰ কিছুদিনৰ পূৰ্বে জার্মানীত উদ্ভৱ হোৱা অভিব্যক্তিবাদী তত্ত্বই সাহিত্যৰ অন্তর্নিহিত ভাববস্তুৰ সন্ধান কৰি প্রকাশ কৰিবলৈ যত্ন কৰে। এইসকল লেখক-সাহিত্যিকৰ বাবে মানুহ প্রাণহীন বস্তু আৰু প্রকৃতিয়ে প্রাণবন্ত ৰূপ পৰিগ্রহ কৰে। তদুপৰি এইসকল সাহিত্যিকে সমাজৰ কুৎচিৎ আৰু কুৰূপকো স্পষ্ট ভাষাৰে আৱৰণহীন ভাৱে প্রকাশ কৰিছিল। সাহিত্যৰ অন্যান্য শাখা যেনে কবিতা, উপন্যাস আৰু চুটিগল্পত অভিব্যক্তিবাদৰ প্রভাৱ পৰিলক্ষিত হয় যদিও নাটকৰ ক্ষেত্রত ইয়াৰ প্রভাৱ অতি গভীৰ আৰু বিস্তৃত।

৩¼ দাদাবাদ ঃ দাদাবাদৰ 'দাদ' শব্দটো ফৰাচী শব্দ। এই 'দাদা' শব্দৰ অর্থ হ'ল 'কাঠৰ ঘোঁৰা'। এই মতবাদৰ সৈতে বিশেষভাৱে সম্পর্ক নথকা এই শব্দটোক একমাত্র ইংগিতধর্মীতা আৰু সংক্ষিপ্ততা বুজোৱাৰ ভিত্তিতহে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই মতবাদ বা তত্ত্বই অভিব্যক্তিবাদী তত্ত্বৰ ছাঁতে গঢ়ি উঠিছে। এই মতবাদৰ প্রবক্তা ৰূপে পৰিচিত লুই আৰাগঁ আৰু আদ্রে ব্রেতে পৰৱর্তী সময়ত অধিবাস্তৱবাদী আন্দোলন শীর্ষক এটি সাহিত্যিক আন্দোলনৰ জন্ম দিয়ে আৰু দাদাবাদে এই আন্দোলনৰ যোগেদি পৰিপূর্ণতা লাভ কৰে। উল্লেখযোগ্য যে এই দাদাবাদী মতবাদৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে কবিৰ অনিয়ন্ত্রিত বিশৃংখল মানসিক অৱস্থাক কাব্যৰ যোগেদি আয়তন প্রদান কৰে।

৪¼ অধিবাস্তৱবাদ ঃ ফ্রয়েডীয় তত্ত্বৰ আধাৰত গঢ়ি উঠা এই অধিবাস্তৱবাদ আধুনিকতাবাদী সাহিত্যৰ আঙ্গিকৰ দিশত নতুনত্বৰ সূচনা কৰে। এই বিধ তত্ত্বই সাহিত্য ৰচনাৰ ক্ষেত্রত চেতন, অচেতন তথা বাস্তৱ আৰু মনোজগতৰ সীমাৰেখা অতিক্রম কৰি অতিবাস্তৱৰ সৃষ্টি কৰে। মনৰ গভীৰ তলি, অবচেতন মনত অৱদমিত হৈ থকা বাসনা-ভাবনাৰ ৰূপটোক আধিবাস্তৱবাদী সাহিত্যই প্রকাশ কৰে। এই সকল লেখকে স্বয়ংক্রিয়া ৰচনাৰ ভিত্তিত শিল্প

তথা সৃষ্টি কর্মৰ অভিনৱ প্ৰকৰণ ৰচনা কৰে। তদুপৰি অধিবাস্তৱবাদী সকলে মগ্ন চৈতন্যৰ ধাৰণা প্ৰকাশ বাবে প্ৰতীকৰ আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰাও পৰিলক্ষিত হয়।

৫¼ অস্তিত্ববাদ ঃ আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ এটা উল্লেখনীয় সাহিত্য তত্ত্ব হৈছে অস্তিত্ববাদ। দুখন মহাযুদ্ধই বিধ্বস্ত কৰা মানুহৰ সভ্যতা সংস্কৃতিৰ অৱক্ষয় ঘটাৰ সমান্তৰালকৈ মানৱীয় মূল্যবোধৰ দিশতো যথেষ্ট আঘাত হানিছে। যুদ্ধৰ বিভীষিকাময় পৰিবেশে মানুহক জীৱন সম্পৰ্কে হতাশ কৰি তুলিছিল। চাৰিওকাষৰ দুৰ্যোগ আৰু ধ্বংসলীলাই মানুহৰ মনত অস্তিত্বৰ সংকটৰ ভাৱনা জগাই তুলিছিল। জীৱনৰ সংশয়, অস্তিত্ব সংকট আদিবোৰ ভাবনাই অস্তিত্ববাদী সাহিত্যৰ জন্ম দিয়ে। এই ধৰণৰ সাহিত্য ৰচনাৰ দিশত মূলতঃ জাঁ পল ছার্ত্রে, আল্‌বেয়াৰ ক্যেমুৰ নাম উল্লেখনীয়। এই সকল সাহিত্যিক স্পৰ্শকাতৰ বৌদ্ধিকতাৰ দ্বাৰা সমৃদ্ধ। তেওঁলোকে ভাবে যে মানুহে অকাৰণত জন্মে, আৰু আকস্মিকভাৱে মৃত্যুবৰণ কৰে হেতু তেওঁলোকে জীয়াই থকাৰ কোনো সার্থকতা নেদেখে। অস্তিত্ববাদীসকল প্ৰায়োগিক দর্শনৰ পৃষ্ঠপোষক। 'মানুহৰ মূলতত্ত্ব বা সৰু মানুহে নিজে গঢ়ি লোৱাৰ এই ধাৰণা ইয়াৰ পৰাই অস্তিত্ববাদৰ এই প্ৰধান লক্ষণ মানুহৰ নিৰংকুশ স্বাধীনতা ধাৰণাটো গঢ় লৈ উঠিছে।'
মুঠতে এইসকল সাহিত্যিকে ভাবে যে মানুহৰ প্ৰত্যেকৰে একোটা বিশেষ মূল্য থকাৰ লগতে নিজৰ জীৱন অতিবাহিত আৰু পৰিচালিত কৰাৰ ক্ষমতাও নিজৰ ওচৰতে ন্যস্ত। নিজৰ কর্মৰ বাবে আনক দোষী কৰাৰ আৰু নিজৰ জীৱন আনৰ দ্বাৰা পৰিচালিত কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই। এইসকল সাহিত্যিকে কেৱল মাত্ৰ নিজৰ অস্তিত্ব বা সত্তাক প্ৰথম স্থান দিয়ে।

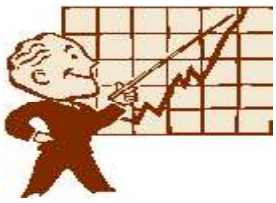
৬¼ এবছার্ডিজিম ঃ দুখনকৈ মহাযুদ্ধই গৰকি যোৱা মানুহৰ বাবে জীৱন অন্তঃসাৰশূন্য হৈ উঠিছিল। এই সময়তে আধুনিকতাবাদী সাহিত্যত এবছার্ডিজিম নামৰ এটি ধাৰা সংযোগ হৈছিল।

অস্তিত্ববাদী দর্শনৰ এক উগ্ৰ প্ৰকাশেই হ'ল এবছার্ডিজিম ধাৰা। এই ধাৰাৰ অৱতাৰণা কৰা সাহিত্যিক দুগৰাকী ক্ৰমে চেমুৱেল বেকেট্ আৰু ইউজিন আয়োনেস্কো। বিকাৰগ্ৰস্ত মানসিকতাৰ প্ৰকাশেই হৈছে এই ধাৰাটোৰ মূল বিষয়। মার্টিন এছলিন নামৰ আমেৰিকাৰ নাট্য সমালোচকজনে পোনতে এই এবছার্ড শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এই এবছার্ডিজিমে মূলতঃ সাহিত্যত নাটকৰ শাখাটোত অধিক প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। এবছার্ডিজিম ধাৰাৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে তথাকথিত জীৱনৰ প্ৰাসংগিকতা আৰু সার্থকতাৰ প্ৰতি আস্থা ৰখাৰ বিপৰীতে বিশেষ উগ্ৰতা প্ৰদর্শনেৰে দর্শক-পাঠকৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হোৱা লেখকসকলে ঐশ্বৰিকৰ অন্বেষণত গুৰুত্ব নিদিয়ে। কেৱল মাত্ৰ মনৰ পৰস্পৰ বিৰোধী আৰু পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক ভাবৰাশি প্ৰকাশৰ বাবে প্ৰয়াস কৰে। মহাসমৰৰ ভয়াবহ প্ৰতিচ্ছবিয়ে মানুহৰ মনৰ পৰা জীয়াই থকাৰ বাসনা কাঢ়ি নিয়াৰ ফলস্বৰূপে এই সকল সাহিত্যিকে অসংগতিযুক্ত, অর্থহীন, উদ্দেশ্যহীন আদর্শৰ ৰূপ চিত্ৰ অংকনেৰে এবছার্ডিজিম মতবাদৰ আধাৰত সাহিত্য ৰচনাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হয়।

7¼ মার্ক্সীয় দর্শন ঃ জার্মান দার্শনিক কাল মার্ক্স আৰু ৰুছনেতা লেনিনৰ মন্তব্য আৰু ব্যাখ্যাই আধুনিক সমাজ তথা সাহিত্যৰ লগতে ৰজনীতি আৰু অর্থনীতি আদি প্ৰায়বোৰ

দিশতে প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে। এই ধাৰাটিৰ দ্বাৰা প্রভাৱান্বিত হৈ 'লুকাছে' বাস্তৱধর্মী সাহিত্যৰ ভেটি নির্মাণৰ লগতে সামাজিক পৰিস্থিতিৰ ভেঁটিত সাহিত্যৰ মূল্য নিৰূপণ কৰিবলৈ লোৱা প্রচেষ্টাৰ আধাৱতে মার্ক্সীয় দর্শনৰ সমালোচনাৰ ধাৰা এটাই গা কৰি উঠে। শোষক-শাসকৰ মর্যাদা আৰু প্রাপ্যৰ প্রতি সচেতনতা প্রকাশ কৰি আগবঢ়োৱা মতামত আৰু ব্যাখ্যাই মার্ক্সীয় চিন্তা-চেতনাৰ জন্ম দিয়ে। তদুপৰি মার্ক্সৰ 'দ্বন্দ্বাত্মক বস্তুবাদ'এ অর্থনৈতিক মর্যাদাৰ আধাৱত শ্রেণীভিত্তিক সাম্প্রদায়িক সচেতনতাৰ ভাব জগাই তোলে। পৰিবেশ পন্থী মার্ক্সবাদীসকলে প্রকাশ কৰিছিল যে ভোকত আতুৰ হৈ থকাজনক নান্দনিকতাই সুখ আৰু ভোকৰ ক্ষুধাৰ পৰা পৰিত্রাণ দিব নোৱাৰে। এই মতবাদৰ আলোচক তথা সমালোচকসকলে বাস্তৱক বাস্তৱতাৰ দিশেৰে আৰু অবাস্তৱতাক অবাস্তৱভাৱেই চাইছিল। এইসকলে কলা-সমাজ আৰু জীৱনক বিচ্ছিন্ন নকৰি এই সকলোবোৰক সমাজতাত্ত্বিক দৃষ্টিভঙ্গীৰেই আলোচনা কৰি ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে।

৪¼ বিজ্ঞানসম্মত বা পদ্ধতিগত সমালোচনা ঃ সামগ্রিকতা অবিহনে সমালোচনা সার্থক নহয়। এই সামগ্রিক সমালোচনাৰ বাবে পদ্ধতিগত সমালোচনাৰ প্রয়োজন। কবি তথা সমালোচকৰূপে খ্যাত টি. এচ. এলিয়টে কাব্যৰ ন-ন ৰীতি আৰু ৰূপ সম্পর্কে বিশ্লেষণ কৰিছিল। বস্তুনিষ্ঠ সমালোচনা ৰূপে পৰিচিত এলিয়টৰ সমালোচনা বুজিবলৈ হ'লে Traditional, Objective Correlative, Dissociation of Sensibility আৰু Unification of Sensibility সম্পর্কীয় ধাৰণাৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব লাগিব। এলিয়টেৰ মনৰ এক নিষ্ক্রিয় অৱস্থাৰ কথা স্বীকাৰ কৰিছে। তদুপৰি কাব্য ৰচনাৰ ক্ষেত্রত যদিও অবচেতন মনৰ তলিৰ পৰা ৰচনাৰ সামগ্রী ওলাই আহে, তথাপি চেতন মনটো ইয়াত সম্পূর্ণৰূপে ক্রিয়াশীল নোহোৱাকৈ নাথাকে। তেওঁ স্বয়ংক্রিয়তাৰ ওপৰত অর্থাৎ একমাত্র পাঠৰ (কবিতা বা সাহিত্য কর্ম) প্রতি গুৰুত্ব দিব লাগে। স্রষ্টাৰ প্রতি গুৰুত্ব দিয়াৰ পৰিবর্তে তীক্ষ্ণ বুদ্ধি, বিশ্লেষণ, ঐতিহ্য চেতনা আৰু বস্তু চেতনাৰ আধাৱত পাঠৰ মূল্যায়নত আগবঢ়াতো বাঞ্ছনীয়। এলিয়টে প্রকাশ কৰিছে যে সমালোচক ৰূপে ব্যক্তিয়ে পাঠৰ নন্দনতাত্ত্বিক আৰু দার্শনিক মানদণ্ডৰ প্রতিও গুৰুত্ব আৰোপ কৰাটো প্রয়োজনীয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ নব্য সমালোচনা আৰম্ভ ক'ত আৰু কেতিয়া হয়?

প্রশ্ন নং ২ ঃ New Criticisim শব্দটো প্রথমে কোনে ব্যৱহাৰ কৰিছিল?

প্রশ্ন নং ৩ ঃ 'আধুনিক' শব্দটোৰ অর্থ বহলাই লিখক। (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

১৩.৬অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- নব্য সমালোচনাৰ এটি ধাৰণা লাভ কৰিলো। সৰ্বসাধাৰণৰ জীৱনমুখী বাসনা, বস্তুবাদী ভাবনা, বিজ্ঞানৰ অগ্রগতি আদি বিষয়ে সমসাময়িক সমালোচকসকলক অতীষ্ঠ কৰি তোলাৰ ফলত সমালোচনা সাহিত্যৰ নব্য সমালোচনা শীৰ্ষক এটি ধাৰাৰ সৃষ্টি হয়। এই নব্য সমালোচনাৰ জন্ম আৰু বিকাশ সম্পৰ্কে এই অধ্যায়ত আলোচনা কৰা হ'ল।
- নব্য সমালোচনাৰ ধাৰাটোৰ বিকাশত অৱদান আগবঢ়োৱা সমালোচক-সাহিত্যিকসকলৰ সৃষ্টি তথা বিশ্লেষণ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হ'ল।
- আধুনিক শব্দৰ অর্থ সম্পৰ্কে সম্যক ধাৰণা প্রদান কৰি তাৰ পৰৱর্তী পর্যায়ত আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ জন্ম, ভিন্নজন সাহিত্যিকৰ এই দিশলৈ অৱদান, আধুনিকতাবাদী ধাৰাৰ ক্রমবিকশিত ৰূপ সম্পৰ্কে আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল।
- নব্য-সমালোচক আৰু আধুনিকতাবাদে সাহিত্য সমালোচকৰ ক্ষেত্রখনত বিস্তাৰ কৰা প্রভাৱ সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল।
- আধুনিকতাবাদত ব্যৱহাত তাত্ত্বিক দিশসমূহ যেনে ভৱিষ্যৎবাদ, অভিব্যক্তিবাদ, দাদাবাদ, অধিবাস্তৱবাদ আদি বিভিন্ন দিশসমূহৰ বিষয়ে পৰিচয়মূলক টোকাৰে সৈতে আলোচনা পঢ়িবলৈ পালে।

১৩.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১¼ ওজা, অঞ্জন কুমাৰ (সম্পাঃ) (২০০১); সাহিত্য-সমালোচনা তত্ত্ব; লক্ষীমপুৰঃ উত্তৰ লক্ষীমপুৰ মহাবিদ্যালয় প্রকাশন সমিতি।

২¼ পাদুন, নাহেন্দ্র (২০১৪); সাহিত্য তত্ত্ব আৰু সমালোচনা তত্ত্ব; গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

৩¼ বৰা যতীন (১৯৯৩); সাহিত্য-সমালোচনা পৰিচয়; গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

৪¼ বৰমুদৈ, আনন্দ (২০১৬); আধুনিকতাৰ পৰা উত্তৰ আধুনিকতালৈ; গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

৫¼ Caliniscue, M. (1987). The Five Faces of Modernity. Durham : Dhaka University Press.

৬¼ Lodge, D and Wood, N. (ed.) (2007). Modern Criticism and Theory-A Reader. New Delhi : Pearson Education Inc and Dovling Kindersly

Publication Inc.

৭¼ Williams, T. G. (1951). English Literature : A Critical Survey. Pitman.

১৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং উত্তৰ ঃ 1920ৰ পৰা 1930 চনৰ মাজৰ সময়ছোৱাত আমেৰিকাত আৰম্ভ হয়।

২ নং উত্তৰ ঃ জোৱেল ই স্পনগামে ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

৩ নং উত্তৰ ঃ আধুনিক শব্দটো কালগতভাৱে পৰিৱৰ্তশীল অর্থৰ বাহক। কালগতভাৱে সমকালীন হ'লেও নতুন পৰিৱৰ্তন অবিহনে কোনো বিষয়কে আধুনিক বুলিব নোৱাৰি। সেয়েহে নতুন বিষয়ৰ সংযোজনেই হ'ল আধুনিক।

১৩.৯ আৰ্হিপ্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ নব্য সমালোচনাৰ জন্ম আৰু ক্ৰমবিকাশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ নব্য সমালোচনাৰ দিশত অৱদান আগবঢ়োৱা তত্ত্ব সম্পৰ্কে এটি নিবন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ বিভিন্ন দিশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ ক্ৰমবিকাশ তথা প্ৰতিষ্ঠাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰা তাত্ত্বিক দিশসমূহ সম্পৰ্কে আলোকপাত কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ টি. এচ. এলিয়টৰ সমালোচনা পদ্ধতিৰ বিষয়ে এটি টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ কলা-কৈৱল্যবাদী আন্দোলন সম্পৰ্কে টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৭ ঃ নাৰীবাদী আন্দোলনৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৮ ঃ দাদাবাদ, অধিবাস্তৱবাদ আৰু অস্তিত্ববাদ সম্পৰ্কৰ বিষয়ে আপোনাৰ ভাষাত বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৯ ঃ চমুটোকা লিখক —

(ক) প্ৰতীতিবাদ (খ) অস্তিত্ববাদ

(গ) মাৰ্ক্সীয় দৰ্শন (ঘ) অভিব্যক্তিবাদ

(ঙ) চিগমণ্ড ফ্ৰয়ড (চ) ভৱিষ্যৎবাদ

প্ৰশ্ন ১০ ঃ আধুনিকতবাদ সম্পৰ্কে ড^{0} নগেন শইকীয়াৰ মন্তব্যটো উল্লেখ কৰি আপোনাৰ নিজৰ ভাষাৰে বিশ্লেষণ কৰক।

*** ***** ***